

הקריאה בתורה במחזור השנתי: המנהגים שקדמו למנהג האחיד

לע"נ בן דודי היקר, מורה המורים ומחנך רב פעלים
ד"ר רחמים ב"ר יעקב מלמד כהן זצ"ל
איש האשכולות, "יקיר ירושלים" ו"יקיר החינוך הדתי"
שגם בהיותו משותק בכל גופו לא פסק מעיין יצירותיו
יהי זכרו ברוך ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים

פתיחה

- א. החלוקה הקדומה של התורה לחמישים
- ב. מועד פתיחת מחזור הקריאה השנתי וסיומו בתקופת התלמוד
- ג. רב סעדיה גאון על מועדי הפתיחה והסיום במחזור הקריאה השנתי
- ד. קביעת ארבע תחנות ביניים בדרך לסיום המחזור השנתי בשמחת תורה
- ה. המנהג לקרוא לפני פסח בכל השנים המעוברות את פרשת מצורע
- ו. מנהג פרובנס לקרוא את פרשת צו לפני פסח גם בשנים מעוברות
- ז. טעם המנהג לסיים את ספר שמות לפני ר"ח ניסן בכל השנים
- ח. תיקונו של רבנו תם – המנהג שהתפשט בכל קהילות ישראל
- ט. חלוקת פרשת נצבים לשתי פרשות והעמדת מספר הפרשות בתורה על 54
- י. טבלה מסכמת לחיבור הפרשות במנהג האחיד

דפוס תל אביב

פתיחה

התלמודים מביאים מסורת לפיה משה התקין לקרוא בתורה לעיתים מזומנות, ועזרא הוסיף והרחיב את התקנות (ב"ק פב, א; ירושלמי מגילה ד, א). מהתלמוד (מגילה לא, ב)¹ ניתן ללמוד שאחרי החורבן התקינו שהקריאה תהיה על הסדר וברצף. נראה מהתוספתא (מגילה ד, י) שבתחילה נהגו כר' מאיר שבכל פעם כאשר פתחו את ספר התורה לקרוא בו בציבור (בשחרית ומנחה של שבת, ובימי שני וחמישי) המשיכו לקרוא מהמקום שהפסיקו בו בפעם הקודמת, אולם במשנה (מגילה פ"ג מ"ו) נפסקה הלכה כר' יהודה שהקריאה על הסדר תהיה בקריאה שקוראים בשחרית של שבת. אחרי תקופת המשנה נהגו בא"י לחלק את התורה ל"סדרים", ומחזור הקריאה בתורה נמשך בין שלוש שנים לשלוש שנים וחצי, בבבל נהגו לקרוא את התורה במחזור שנתי, והתפתחו מנהגים בחיבור וחילוק הפרשות.

דפוס תל אביב

1 על הקריאה בתורה בתקופת המשנה ראה במאמרי "הקריאה בתורה בא"י בתקופת המשנה והתלמוד", סיני קכו-קכז (תש"ס-תשס"א). מאמרים נוספים על מוסד הקריאה בתורה פורסמו באתר "דעת" במדור הלוח העברי.

בימינו נהוג בכל קהילות ישראל בעולם מנהג אחיד בקריאת פרשת השבוע במחזור שנתי (על ההבדלים בין א"י לגולה. כאשר יו"ט שני של גלויות חל בשבת ראה להלן הע' 33). מחזור הקריאה מתחיל בשבת האחרונה של חודש תשרי בה קוראים את פרשת בראשית, ומסתיים בקריאת פרשת וזאת הברכה ביום האחרון של מועדי תשרי, הוא יום שמחת תורה (בא"י כ"ב בתשרי; בגולה כ"ג בתשרי). בעקבות התפשטות המנהג האחיד נוצרה האפשרות לקרוא לשבוע בשם הפרשה אותה יקראו ביום השבת שהוא היום האחרון של השבוע. קריאת שם לשבוע מייחדת את עמנו ואת לוח השנה שלנו מכל העמים ומכל לוחות השנה שבעולם.

מאמר זה עוסק בעיקר במחזור הקריאה השנתי שנוסד והתבסס בבבל. נדון כאן במקור הקדום ששימש בסיס לחלוקת התורה לפרשות שבועיות, וכן במועדי הפתיחה והסיום של מחזור הקריאה השנתי בעבר, ובמנהגים שרווחו בחיבור פרשות וחילוקן. בסוף המאמר מוצג לוח מסכם למנהג האחיד בחיבור הפרשות שנהוג היום בכל קהילות ישראל בעולם.

א. החלוקה הקדומה של התורה לחמישים

על הפסוק "אולי יש חמישים צדיקים" (בראשית יח, כד) אומר הזוהר (ח"א דף קד, ב) שחמישים הפרשות שבתורה הם כנגד חמישים שערי בינה. ופירש שם הגר"א: "חמישים פרשות של תורה, חמישה ספרים הם בתורה, ובכל אחד ואחד נכללים עשרה חלקים. יש להניח שחמשת חומשי התורה חולקו עוד מתקופה קדומה על פי השיטה העשרונית, ונצטרך להניח שחומש בראשית שבימינו מחולק לתריסר פרשות היה מחולק בחלוקה הקדומה לעשרה חלקים², גם חומש שמות

2 סעד לזה שחומש בראשית היה מחולק לעשר יחידות כמו שאר החומשים ניתן למצוא בחלוקה ל"סדרים". בחלוקה ל-154 סדרים של בני א"י לקריאה במחזור תלת-שנתי רואים שפרשת מות שרה ורכישת מערת המכפלה (פרק כג) מצורפת לסדר של פרשת העקדה שבסוף פרשת וירא. לפי זה נוכל להניח שעשרים פסוקיה הראשונים של פרשת חיי שרה היו בתחילה חלק מפרשת וירא, והפרשה שבאה אחרי וירא הייתה "ואברהם זקן" שפרשת תולדות הייתה כנראה חלק ממנה. בניסוח פשוט: שלושת הפרשות וירא, חיי שרה ותולדות היו בתחילה שתי פרשות. גם הפרשות ויגש ו-ויחי היו בתחילה פרשה אחת, כי בחלוקה לסדרים של בני א"י רואים שאין פרשת ויחי מתחילה בסדר חדש, וגם אין רווח (פרשיה פתוחה או סתומה) בין פרשת ויגש לפרשת ויחי.

שבימינו מחולק ל-11 פרשות גם הוא מנה בתחילה עשרה חלקים³, כמו החומשים ויקרא, במדבר ודברים⁴.

על החשיבות המיוחדת שייחסו הקדמונים למספר חמישים נוכל לעמוד מקדושת המספר הזה והשימוש בו במשך הדורות. כידוע חמישים הוא המספר הגבוה והשלם של שערי בינה כמובא בתלמוד (נדרים לח, א) "חמישים שערי בינה נבראו בעולם וכולם ניתנו למשה חסר אחת, שנאמר 'ותחסרהו מעט מאלקים' (תהלים ח, ו)". גם שערי הקדושה הם חמישים. התורה ניתנה ביום החמישים לצאתם ממצרים, לאחר ספירת ארבעים ותשעה ימים שבמהלכם יצאו בני ישראל לפי תורת הסוד מארבעים ותשעה שערי טומאה שנדבקו בהם במצרים כדי להיכנס לשערי הקדושה. נזכיר כאן גם את קדושת שנת החמישים היא שנת היובל, שהתורה מצוה לגביה "וקדשתם את שנת החמישים שנה" (ויקרא כה, י).

כאשר בודקים את המנהגים השונים שרווחו בעבר רואים שבחירת הפרשות אותן נהגו לחבר או לחלק הייתה מגוונת ונתונה לשיקוליה של העדה או הקהילה המקומית, והייתה שונה במקצת מהמנהג האחד הנהוג בימינו. בספר המנהגים "תיקון יששכר" שכתב ר' יששכר בן סוסאן (חי לפני כחמש מאות שנה) מובאים מנהגים שונים בחיבור וחילוק פרשות אותם נזכיר בהמשך.

בספר התורה הכתוב על קלף שנועד לקריאה בציבור אין סימונים כלל, גם לא כדי לדעת היכן מתחילה פרשה שבועית. לפי המסורת מחולק ספר התורה ל-290 פרשיות פתוחות שלאחריהן שורה חדשה ו-379 פרשיות סתומות עם רווח בשיעור של 9 אותיות בין פרשיה לפרשיה⁵.

3 פרשת תצוה היא לפי העניין המשכה של פרשת תרומה, ושתייהן נחשבו כפרשה אחת. הפסוק "וידבר ה' אל משה..." מופיע רק בראש פרשת "תרומה", וזה יצר מצג חריג שבפרשת תצוה שהופרדה מתרומה לא נזכר שמו של משה כלל. אי-הזכרת שמו של משה בפרשת תצוה (שנקראת בדרך כלל סמוך לתאריך לידתו ופטירתו בז' באדר) התפרשה כתגובה לאמירתו בפרשת כי תשא "מחני נא מספרך", לכן נמחה שמו מפרשת תצוה (פרשה שהופרדה מתרומה).

4 בימינו מניין הפרשות בחומש דברים הוא 11. אבל בכל המקורות עד לפני כארבע מאות שנה פרשת וילך הייתה חלק מפרשת נצבים, ולפי זה חומש דברים מנה גם הוא עשרה חלקים. על פרשות נצבים-וילך שהם למעשה כפרשה אחת, ומניין הפרשות שבתורה היה לפני 53, ראה במה שהובא מסידור רס"ג להלן בפרק ג.

5 ויש בזה דינים נוספים שלא כאן המקום לדון בהם.

ב. מועד פתיחת מחזור הקריאה השנתי וסיומו בתקופת התלמוד

אין בתלמודים מידע על מועדי הפתיחה⁶ והסיום⁷ של מחזור הקריאה השנתי, וכן אין אנו מוצאים בתלמודים שום רמז על מספרן של הפרשות בתורה. בתלמוד מזכירים שמות של פרשות, ויש להניח שעל סמך החלוקה הקדומה (עליה הצבענו בפרק הקודם) חולקה התורה ל"מנות שבועיות" שנקראו "פרשות"⁸. אבל בתחילה לא הייתה זו חלוקה מחייבת. נזכיר שבתקופת התלמוד עוד לא היה לוח שנה ידוע מראש כנהוג בימינו, וגם לאחר תיקון הלוח ע"י הלל נשיאה בשנת ד"א קי"ט (359 למניינם) לא תמיד יכלו לדעת מראש את סדרי השנה, שבתותיה ומועדיה כדי לשבץ את הפרשות בלוח השנה. לכן לא ניתן היה לקבוע כללים מחייבים של מועדי הפתיחה והסיום של מחזור הקריאה, וגם לא על מספרן של הפרשות השבועיות. מה שאפיין את המנהגים הקדומים היה שהם לא רק חיברו פרשות כפי שאנו נוהגים היום, אלא גם חילקו פרשות, ואפילו יכלו לקרוא בשבת אחת פרשה שלמה ועוד חצי פרשה, ובשבת הבאה קראו את המחצית השנייה של הפרשה עם הפרשה הבאה (ראה בפרק הבא). אין להוציא מכלל אפשרות שלפעמים כאשר

6 ר' יהודה הברצלוני כותב על מנהג קדום לקרוא ביום הכיפורים בעת המנחה מבראשית עד יום אחד כדי לסתום פי שטן: "כי כל עשרת ימי תשובה השטן עומד להשטין את ישראל ואומר: התורה שנתת לישראל כבר גמרו אותה". מכאן ניתן ללמוד שבעבר סיימו לקרוא את התורה לפני עשרת ימי תשובה, כלומר לפני ראש השנה, בשבת האחרונה של השנה. אבל את תחילת מחזור הקריאה הם דחו לאחר מועדי תשרי, כי לא רצו להתחיל את המחזור החדש בין מועדי תשרי. ראה עוד בעניין זה את דברי ה"לבוש" (להלן הע' 10).

7 במסכת מגילה (לא, א) נאמר שביום האחרון של מועדי תשרי קוראים את זאת הברכה. רבים טועים לחשוב שהתלמוד שם מתכוון לקריאת וזאת הברכה כפרשה שבועית לסיום מחזור הקריאה השנתי, אולם בהערה הקודמת הבאנו ראייה שבזמנם סיימו את מחזור הקריאה השנתי עוד לפני ראש השנה. חוקרים רבים עמדו על כך שבמסכת מגילה שם מדובר בקריאת הברכות שבפרשת וזאת הברכה שבחר התלמוד לקריאה ביום האחרון של מועדי תשרי, כמין ברכת פרידה ממועדי החודש. רק בתקופת הגאונים התקינו לקרוא את פרשת וזאת הברכה בשלמותה כ"פרשת שבוע" החותמת את מחזור הקריאה השנתי בתורה, ואז גם החליפו את ההפטרה התלמודית "ויעמוד שלמה" (שהיא מעין הברכות שנקראו בפרשה) ובמקומה קבעו את הפטרת "ויהי אחרי מות משה" שהיא מעניין הסיום של הפרשה. התוספות על אתר בד"ה "למחר קרינן" טוענים ששינוי ההפטרה "הוא שיבוש, שהרי התלמוד אינו אומר כן", והם מודים שאינם יודעים את הסיבה מדוע שינה רב האי גאון את ההפטרה התלמודית. ראה עוד בעניין זה במאמרי "הקריאה בתורה במועדים" בפרק ג, התפרסם באתר "דעת".

8 רס"ג שיבוא בפרק הבא מגדיר מהי פרשה: "בשבתות קוראים חלק אחד מנ"ג (53) מן התורה, וזאת היא פרשה".

היה צורך בכך חזרו וקראו שוב את הפרשה אותה קראו בשבת הקודמת⁹, דבר שעל פי הזוהר נאסר לעשותו.

סיבה נוספת לכך שאין בתלמוד מידע כל שהוא על מספרן של הפרשות ועל מועדי הפתיחה והסיום של מחזור הקריאה השנתי היא, שמנהג קריאת התורה במחזור שנתי היה בתקופת התלמוד בראשיתו, וטרם נקבעו כללים מחייבים למועדי הפתיחה והסיום¹⁰. גם הגילויים ממחזור ויטרי (להלן בפרק ו) על חלוקת התורה ל-49 פרשות שבועיות, מוכיחים שאפילו בתקופת הגאונים עוד לא הייתה חלוקה מוסכמת ומחייבת של התורה לפרשות כפי שנהוג היום. כפי שנראה להלן בפרק הבא היה רב סעדיה גאון הראשון שכתב בסידורו דברים ברורים על מספרן של הפרשות השבועיות, ועל מועדי הפתיחה והסיום של מחזור הקריאה השנתי.

בתגובה לניסיונות שנעשו לבטל מנהגים שונים שרווחו בחיבור וחילוק פרשות כותב בעל "חזה התנופה" (כת"י האליאנס בפרז' מס' 101; דף קו ע"א. מובא בסידור רס"ג הוצאת מקיצי נרדמים עמ' תל):

חילוק הסדרים וחיבוריהם הוא כדי שתעלה קריאת כל התורה בשנה אחת, ולכן כל חכם בעירו או בארצו חיבר והפריד הסדרים כפי הסדר שראה שהוא הנאות, ואין הסידור ההוא הלכה קבועה רק מנהג, ואינו חובה לשנות מנהג הנהוג כבר כדי לקיים סימן "סגרו ופסחו"¹¹ וכן כל כיוצא בזה בשאר הסימנים.

9 בשנה בה יש אחרי ראש השנה שתי שבתות הפנויות מחגים נוהגים לפי רס"ג כמובא בסידורו לחלק את פרשת נצבים, ולקרוא את חציה הראשון לפני ר"ה ואת חציה השני מ"וילך משה" אחרי ראש השנה. לעומת זאת הקראים (שככל הנראה החזיקו במנהגים קדומים, והיו ממתנגדי הנחרצים של רס"ג וחיידושיו) נהגו שלא לחלק את פרשת נצבים, אלא קראו אחרי ר"ה את פרשת האזינו בשתי השבתות. בימינו נוהגים גם הקראים לקרוא את פרשת נצבים לפני ר"ה ואת פרשת וילך אחרי ר"ה, כפי שנוהגים אנו הנאמנים להלכה.

10 ה"לבוש" בסימן תקפא מביא את ה"הוה אמינא" בעניין מועד פתיחתו של מחזור הקריאה בתורה: "היה ראוי לקרות פרשת בראשית בראש השנה, דהא קיימא לן בתשרי נברא העולם, דהיינו ביום ראש השנה התחילה הבריאה, והיה ראוי מפני זה לקרות בו פרשת בראשית. מכל מקום אין קורין אותה כדי שלא ירגיש השטן ויאמר ודאי שהוא ראש השנה הואיל ומתחילין בו את התורה, והוא יום ראשון שנברא בו העולם. וגם בשבת שאחריו אין מתחילין, דהואיל ואידחי התחלת התורה מר"ה אידחי עד כלות כל ימי הימים טובים, דהיינו עד שמחת תורה, לפי שמאז והלאה יכולין לקרות הפרשיות זו אחר זו בלי הפסק, מה שלא היה כן אם היו מתחילין בשבת שאחר ר"ה שהיו צריכים להפסיק לפעמים לפרשיות של הימים הטובים וסוכות". יתכן שהיו שאכן התחילו בזמנם את מחזור הקריאה השנתי בראש השנה או בשבת הראשונה של השנה.

11 על פי הכללים שמביא ראב"ח (להלן בפרק ד) נהגו בני ספרד להקפיד על הכלל "סגרו ופסחו במעוברת", לפיו יש להקפיד ולקרוא לפני פסח של שנה מעוברת את פרשת מצורע. כאן מודיענו בעל "חזה התנופה" שאין זו הלכה קבועה רק מנהג, וכפי שנראה להלן בפרק ה היה זה מנהג

בימינו התורה מחולקת ל-54 פרשות על פי מספר השבתות בשנה מעוברת¹², ואילו מספר השבתות בשנים פשוטות הוא 50 או 51. ומכיוון שמספר השבתות המקסימלי בהן ניתן לקרוא את פרשת השבוע בשנה פשוטה הוא 49, לכן בשנים פשוטות נצטרך לחבר לפחות 4 זוגות של פרשות. נתונים אלה נכונים בשביל ימינו כי יש לנו לוח שנה שמועדיו קבועים וידועים מראש. אבל בתקופה התלמוד לא היה מספר הפרשות קבוע, ולפי הצורך חילקו או חיברו פרשות, וכל קהילה הייתה יכולה לנהוג בזה כרצונה כפי שהסביר זאת "בעל חזה התנופה". לכן מהבחינה המעשית לא הייתה שום חשיבות למספרן של הפרשות. נוכל להניח שבימיהם, בדומה לחלוקת התורה ל"סדרים" במחזור התלת-שנתי שהיה נהוג בא"י¹³, לא היה מספר הפרשות קבוע, וזו הסיבה שאין התלמוד מצביע על מספר הפרשות.

נפוץ בין קהילות של היהודים במגרב לחלק בשנים מעוברות בהן פסח חל ביום חמישי את פרשת משפטים או כי תשא לשתי שבתות, כדי שלפני פסח יקראו את פרשת מצורע. ולהלן בפרק ח נציג את המנהג לקרוא את פרשת צו לפני פסח גם בשנים מעוברות.

12 פרשת "זאת הברכה" נועדה בימינו לקריאה ביום האחרון של מועדי תשרי ואינה מיועדת לקריאה דווקא בשבת, ולפי זה עומדות לרשותנו 53 פרשות בלבד לצורך שיבוצן בשבתות השנה הפנויות מחגים. בדרך כלל מספר השבתות בשנה מעוברת הוא 55, אבל המספר המקסימלי של השבתות בשנה מעוברת בהן ניתן לקרוא את פרשת השבוע הוא 53 (כי בכל שנה יש לפחות שתי שבתות - אחת בפסח ואחת בסוכות שבהן אין קוראים את פרשת השבוע אלא את הקריאה המיוחדת לחג). כאשר ליל הסדר חל בליל שבת או במוצאי שבת והשנה מעוברת (סימני הקביעות בשז, גכז, החא) יש בא"י 53 שבתות פנויות לקריאת פרשת השבוע, והיו דרושים 53 פרשות לשיבוצן בשבתות השנה. בחו"ל זה יקרה רק בשנה בה חל ליל הסדר במוצאי שבת (סימן הקביעות החא).

13 חלוקת התורה ל"סדרים" היא החלוקה שהייתה נהוגה בא"י לקריאה במחזור תלת-שנתי. במדרש רבה למגילת אסתר (פרק הפתיחה פ"ג) מובא המדרש על הפסוק וְהַתְּמַכְּתֶם שָׁם לְאַיִכֶּיךָ לְעִבְדִּים וְלְשִׁפְחוֹת וְאֵין קִנָּה, אֵלֶּה דְבָרֵי הַבְּרִית (דברים כח, סח-סט) "למה אין קונה, אמר רבי שמואל, שאין בכם מי קונה חמישה ספרי תורה, מנין של קנ"ה". המילה "קונה" כתובה בכתב חסר "קנה". מהסמיכות של "קנה" עם "אלה דברי הברית" לומד המדרש "חמישה ספרי תורה מניין של קנ"ה" (=155). לחכמי התלמוד בבבל היה ידוע מניין זה של סדרים שמשך קריאתם אמור להמשך 3 שנים (שזה עפ"י רוב מספרם של השבתות בשלוש שנים שאחת מהן מעוברת), ועל סמך זה נאמר בתלמוד שבא"י מסיימים את התורה בשלוש שנים. אך ב"ספר החילוקים שבין אנשי מזרח ובני ארץ ישראל" נאמר: "בני ארץ ישראל אין עושין שמחת תורה אלא לשלוש שנים ומחצה... וביום שישלימו הפרשה שקורין בפלך זה אין קורין בזה". מתוך דברים אלו, וגם מזה שבא"י היו הפסקות רבות ברצף הקריאה על הסדר (כי בזמנם נהגו להפסיק את הקריאה שעל הסדר במועדים נוספים, ולא רק במועדי התורה) ולכן לא יכלו לסיים מספר כזה של סדרים בשלוש שנים, הסיקו החוקרים שבא"י נמשך מחזור הקריאה בין שלוש שנים לחצי שנים, ועוד למדו מכאן שבא"י לא היה מועד קבוע לסיום מחזור הקריאה (ראה עוד בהשלמות לספרו של אלבויגן "התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית"). חלוקת התורה לסדרים מסומנת בתנ"ך בהוצאת קורן ירושלים ובספרים מדויקים אחרים.

ג. רב סעדיה גאון על מועדי הפתיחה והסיום במחזור הקריאה השנתי

רס"ג (ד'תרמ"ב - ד'תש"ב; 882-942 למניינם) הוא הראשון שמציין במפורש את מועדי הפתיחה והסיום של מחזור הקריאה השנתי בתורה כפי שהם נהוגים בימינו. בניגוד למשתמע מהמקורות שמחזור הקריאה הסתיים לפני ראש השנה (לעיל הערות 6 ו-10) מבהיר רס"ג בסידורו (עמ' שסג ואילך במהדורת "מקצי נרדמים") ששנת הפרשות מתחילה ביום כ"ד בתשרי ומסתיימת ביום האחרון של מועדי תשרי. הנה דבריו:

בשבתות קוראים חלק אחד מנ"ג (53) מן התורה¹⁴ וזאת היא פרשה... שמונה מהן מצטרפות לפעמים שנים שתיים ביחד ונקראות בארבע שבתות, והן ויקהל ואלה פקודי אשה וזאת תהיה¹⁵ אחרי מות קדושים בהר סיני אם בחקותי. ומהן שלוש פרשיות הנקראות בשתי שבתות אחת וחצי בכל שבת, והן ויקח קרח וזאת חקת וירא בלק, שזאת חקת מתחלקת לשתיים עד "ויסעו מקדש", וקוראים את מחציתה הראשונה עם ויקח קרח והשניה עם וירא בלק. ומהן פרשה המתחלקת לשתיים ונקראת בשתי שבתות אם יש צורך בכך, והיא אתם נצבים הנחלקת בוילך משה בשנה שיש שבת בין יום כיפור וסוכות, כי אז מחלקים את הפרשה הזאת וקוראים חציה מן וילך משה עד הסוף בשבת שבין ר"ה ויום כיפור, והאזינו בשבת שבין יום כיפור וסוכות... ראש שנת הפרשות הוא יום כ"ד בתשרי, היינו היום שאחרי שמחת תורה¹⁶.

אחרי הסבר זה מחשב רס"ג את האפשרויות השונות למספרן של השבתות הפנויות בשנה מעוברת בהן ניתן לקרוא את הפרשה השבועית שעל הסדר, ולתכנן כך שהפרשות יספיקו לכל השבתות של השנה המעוברת "ואיננו צריכים לדבר עליו בשנים פשוטות"¹⁷. אין רס"ג מצביע על תחנות ביניים כפי שמתואר במקורות

14 נצבים-וילך נחשבו אז לפרשה אחת, כפי שמסביר רס"ג בהמשך דבריו. לפי זה מניין הפרשות עמד אז על 53.

15 הגאונים השתדלו לשמור על שפה נקיה בבחירת שם לפרשה: לפרשת תזריע (הפותחת במילים "אשה כי תזריע") העדיפו לקרוא "אשה", לפרשת מצורע קראו "זאת תהיה". יהודי פרס בחרו לקרוא לה "טהרות", כי "מצורע" היא מילה שניתן להגדירה כמילת גנאי שלא ראוייה לשמש כשם לפרשה.

16 רס"ג כתב את ההסברים שבסידורו בערבית והם הובאו כאן על פי התרגום העברי, ומעולם הוא לא השתמש בביטוי "שמחת תורה". הוא השתמש בביטוי "אלתברין", והמתרגם תרגם באופן חופשי ל"שמחת תורה" כשמו בימינו.

17 דאגתו של רס"ג הייתה שיהיו מספיק פרשות בשביל כל השבתות הפנויות מחגים בשנים המעוברות, ובמשפט זה מבהיר רס"ג שלגבי שנים פשוטות אין בעיה כי קיים עודף של פרשות, ונוכל לחבר פרשות לפי הצורך.

מאחרים, ולמעשה הצעותיו הן בבחינת המלצות בלבד¹⁸ כדי לסיים את מחזור הקריאה בתורה ביום שמחת תורה.

ד. קביעת ארבע תחנות ביניים בדרך לסיום המחזור השנתי בשמחת תורה

באחת ההעתיקות¹⁹ מסידורו של רב עמרם גאון (ד'תק"ע- ד'תרל"ה; 810-875 למניינם) מובאים ההנחיות הבאות לקריאת הפרשות בצמוד לחגים:

לעולם קורין פרשה של צו את אהרן קודם הפסח; ופרשת וידבר²⁰ תחילת הספר קודם עצרת; וצמים בט"ב קודם ואתחנן; ופרשת אתם נצבים קודם ר"ה. וסימן: פקיד ופסח; מני ועצר; צום וצלי; קום ותקע²¹.

לקרוא תמיד את פרשת צו בשבת שלפני פסח משמעותו הוא לסיים את ספר שמות בשבת שלפני ר"ח ניסן גם בשנים מעוברות. בעל ספר האשכול מציין ב"הלכות סדר הסדרים של כל השנה" שיש מקומות שנוהגים לקרוא את פרשת צו לפני פסח גם בשנים מעוברות. ואכן בלוחות השנה המפורטים לפי סימני הקביעות שצורפו כהשלמות למחזור ויטרי משובצת וקבועה פרשת צו בכל הלוחות בשבת שלפני פסח, הן בשנים פשוטות והן בשנים מעוברות.

18 נביא כאן דוגמא להמלצת רס"ג שאינה נוהגת במנהג האחיד: בשנה מעוברת בה כ"ד בתשרי חל ביום שני והשנה שלמה (ר"ה חל בשבת, סימן השנה זשה) ממליץ רס"ג לחבר שני זוגות של פרשות: "מניחים ויסעו מקדש" (חציה השני של פרשת חקת) פרשה בפני עצמה, ומחברים מקודם שתי פרשות" ומוסיף: "ומי שמקדים בהן ועושה כן בויקהל ואלה פקודי הרי זה משובח, מפני שמראה את טיב הבנתו". בימינו אין מחברים בשנה מעוברת שסימנה זשה את ויקהל ופקודי כפי שמציע רס"ג אלא את מטות ומסעי, ובחול"ל גם את חוקת ובלק.

19 במהדורת אריה לייב פרומקין (ירושלים תרע"ד) דף צה, עי' להלן הע' 21.

20 פרשת "וידבר" הכוונה לפרשת במדבר. רע"ג קורא לה "וידבר" כי במילה זו נפתחת הפרשה. לא נוהגים לקרוא לפרשה "וידבר" כי התיבה "וידבר" מצויה הרבה בפתיחת פרשות (לכן רע"ג מוסיף שם "תחילת הספר").

21 סימנים אלה לפיהם יש לקרוא את פרשת צו לפני פסח; את פרשת במדבר לפני שבועות; את פרשת ואתחנן אחרי ת"ב ואת נצבים לפני ראש השנה נמצאים רק בסידור רע"ג מהדורת פרומקין (לעיל הע' 16). מעיון בכתבי היד השונים של סידור רע"ג בהעתיקות השונות שנתגלו מתברר שמעתיקי הסידור הוסיפו לסידורו של רע"ג הערות שונות ומנהגים נוספים בשם של גאונים מאחרים, או שמעתיקי הסידור נהגו להוסיף או לתקן את הסידור על פי המנהגים שהתפשטו בזמנם ובמקומותיהם. מזה שסימנים אלה אינם מופיעים בהעתיקות השונות של הסידור, וגם מזה שבהעתיקות שעשו המגיהים מופיעים שמות של גאונים מתקופה מאוחרת יותר, וגם מהעובדה שרס"ג אשר חי ופעל כמאה שנה אחרי רע"ג אינו מביא סימנים אלה, ניתן לומר בוודאות שסימנים אלה שנועדו לקדם מנהג אחיד לשיבוצם של הפרשות בלוח השנה לא יצאו מתחת ידיו של רע"ג, והם נוספו לסידורו ע"י אחד המעתיקים בתקופה מאוחרת.

ההנחיות הנ"ל שהובאו בסידור רע"ג מחייבות לסיים את קריאת חומש שמות בשבת שלפני ר"ח ניסן; את פרשת במדבר יש לקרוא לפני שבועות; את פרשת ואתחנן יש לקרוא אחרי תשעה באב, ואת פרשת נצבים יש לקרוא בשבת שלפני ראש השנה. הקפדה מוחלטת על קיומם של הנחיות אלה מצאנו במנהג פרובנס הקדום כפי שיוצא בהרחבה להלן בפרק ו.

ה. המנהג לקרוא לפני פסח בכל השנים המעוברות את פרשת מצורע

ר' אברהם בר חייא (ראב"ח) "הנשיא" מביא בספר העיבור את המנהגים שהתפשטו בקהילות הספרדים בחיבור וחילוק פרשות השבוע. לפי מנהגים אלה נוספו לארבעת הכללים המובאים בסידור רב עמרם גאון ('פקיד ופסח, מנו ועצרו, צומו וצלו, קומו ותקעו') כלל נוסף עבור השנים המעוברות, והוא "סגיר ופסח", שפירושו: בשנה מעוברת יש לקרוא לפני פסח את פרשת מצורע (התרגום של מצורע הוא סגיר). ראב"ח הולך למעשה בעקבותיו של רס"ג, שמציע לחבר בשנים פשוטות את הפרשות ויקהל ופקודי, תזריע ומצורע, אחרי וקדושים, בהר ובחוקותי. ואילו בשנים מעוברות להפריד ביניהן. אלא שראב"ח מבקש לקבוע כללים מחייבים. לשם כך הוא מסדיר את קריאת הפרשות בשבתות השנה ע"י חלוקת השנה ל"ארבעה פרקים" (=פרקי זמן), כשהסימנים הנ"ל ("פקיד ופסח" וכו') משמשים כסימני הגבול בין פרק לפרק. לפי מנהג זה, שהיה מקובל בספרד ובארצות הנתונות להשפעתה, הפרשות העשויות להתחבר (בנוסף לארבע הזוגות הנ"ל) הן הפרשות שלח וקורח; מטות ומסעי. כאשר נשווה את שיטתו של ראב"ח לזו של רס"ג נראה שההבדל העיקרי ביניהם הוא בזה שאין ראב"ח מקבל את הצעתו של רס"ג לקרוא את שלוש הפרשות קורח חוקת ובלק בשתי שבתות, ובמקום זה הוא מציע לחבר לפי הצורך את שלח עם קרח. באשר לפרשות נצבים-וילך גם ראב"ח סבור כמו רס"ג ששתי פרשות אלה אינן אלא פרשה אחת, אותה יש לחלק לשתי שבתות כאשר ר"ה חל ביום שני או שלישי.

ההקפדה על קריאת מצורע לפני פסח בשנה מעוברת מחייבת לחלק פרשה באחת מהשבתות שלפני פסח, ולקרוא אותה בשתי שבתות. זה יקרה כאשר ראש השנה של שנה מעוברת יחול ביום חמישי (סימני הקביעות **החא; השג**). כדי שגם בשנים אלה נקרא את פרשת מצורע לפני פסח יש לחלק פרשה אחת בספר שמות (או בספר בראשית) ולקרוא אותה בשתי שבתות. אם נקפיד לקרוא לפני פסח בשנה מעוברת את פרשת מצורע, התוצאה תהיה שתמיד נקרא לפני שבועות את פרשת במדבר²².

22 לפי מנהג זה יצטרכו בשנים הנ"ל לחבר את מטו"מ. פירושו של דבר שבגולה יהיו מטו"מ מחוברות לפי מנהג זה תמיד. תיקונו של ר"ת (להלן פרק ז) שמאפשר לקרוא לפני פסח את פרשת אחרי כפי

באשר לפרשה אותה יש לחלק לשתי שבתות מצביע ראב"ח על שלושה מנהגים שונים: במקומות מחלקים סדר ואלה המשפטים, ובמקומות מחלקים סדר כי תשא, ויש מקומות מחלקים סדר וירא אליו (ספר העיבור מאמר שני שער עשירי).

המנהגים לחלק את פרשת משפטים או פרשת כי תשא לשתי שבתות המשיכו להתקיים בקהילות מסוימות בגולה עד הדורות האחרונים. חלוקת פרשת משפטים לשתי שבתות הייתה מקובלת על רבנו בחיי, והמשיכו להחזיק בה קהילות תוניסיה הצפונית עד הדורות האחרונים. בשנה מעוברת בה חל פסח ביום חמישי חילקו את פרשת משפטים, וקראו את חציה הראשון עד "אם כסף" בשבת אחת, ומשם עד סוף הפרשה בשבת הבאה. מנהג חלוקת פרשת כי תשא לשתי שבתות (במקום חלוקת פרשת משפטים) היה נהוג בין יוצאי קהילות לוב עד הדורות האחרונים. ורמזו נתנו לחלוקה זו: "העגל אשר כרתו לשנים" (ירמיהו לד, יח) - יש לכרות (=לחלק) ולקרוא את פרשת העגל (פרשת כי תשא) בשתי שבתות. וגם סימן נתנו למנהג זה: העו"ף. שפירושו: ה - כאשר ר"ה חל ביום חמישי; ע - עיבור (והשנה מעוברת); ו - "ויפן", החל מהפסוק "ויפן משה"; פ - פלג, חלק והעבר לקריאה בשבת הבאה.

על חלוקת "וירא", אותה מזכיר ראב"ח אין לנו עדויות ממקורות אחרים. אך בעל **תקון יששכר** מזכיר מנהגים נוספים בחלוקת פרשות:

ומקום יש במערב שנוהגים להפסיק סדר וארא בפרשת ויאמר ה' אל משה השכם בבוקר והתיצב לפני פרעה, ובשבת האחרת מתחילין משם עד סדר בא אל פרעה... ויש מקום אחר במערב שיש שנים שמחלקים ויהי מקץ לשניים, מראשו עד אם כנים אתם בשבת אחת, ומאם כנים אתם עד ויגש קורין בשבת האחרת.

בספר מעשה הגאונים מובא המנהג לחלק את פרשת כי תצא שבחומש דברים: ושוב מצאנו בספרים של ארץ ישראל שמפסיק סדר כי תצא לשניים, וכי תידור נדר מתחיל לסדר השני²³.

יש להניח שחלוקת כי תצא במנהג זה באה במקום חלוקת נצבים²⁴, ומסתבר שלפי

שנהוג בימינו, נועד למנוע חלוקת פרשה שתחייב לחבר תמיד את מטו"מ. נוסף כאן שהתוצאה מתיקונו של ר"ת הייתה שניתן יהיה לקרוא לפני שבועות את פרשת נשא, ואין להקפיד על "מנו ועצרו" שמחייב לקרוא לפני שבועות את פרשת במדבר.

23 אין מדובר כאן בחלוקה לסדרים של בני א"י, כי בחלוקה של בני א"י חולקה פרשת כי תצא לחמישה סדרים.

24 חלוקת נצבים (שהייתה פרשה קטנה עם 70 פסוקים) לשתי שבתות עוררה את בעלי התוספות (מגילה לא, ב ד"ה "קללות שבתורת כהנים") להציג שאלה: "שאלו בבית מדרשו של רבינו נסים למה מחלקים פרשת נצבים וילך לשנים כשיש שני שבתות בין ראש השנה לסוכות בלא יום הכיפורים, ואין מחלקים מטות ומסעי שארוכות יותר. והשיב לפי שבאתם נצבים יש קללות

מנהג זה קראו את פרשת כי תבוא לפי תקנת עזרא המקורית בשבת הסמוכה ממש לראש השנה. נבהיר כאן שלפי שיטתו של ראב"ח יש להקפיד ולקרוא את פרשת במדבר בכל סוגי השנים לפני חג השבועות, ואילו בימינו אין מקפידים על קיומו של כלל זה, ובשנים מעוברות בהן חל ראש השנה ביום חמישי (ובא"י גם כאשר ראשון של פסח בשנים מעוברות חל ביום שבת) קוראים לפני שבועות את פרשת נשא.

ו. מנהג פרובנס לקרוא את פרשת צו לפני פסח גם בשנים מעוברות

בימינו נהוג שאת פרשת צו קוראים בשבת שלפני פסח רק בשנים פשוטות, ואילו בשנים מעוברות קוראים לפני פסח את פרשת מצורע או אחרי. אך נמצא שבלוחות השנה המובאים בהשלמות מחזור ויטרי "חסרות" (או נכון יהיה לומר לא קיימות בכלל) הפרשות: מצורע, קדושים, בחקותי ומסעי. פרשות אלה לפי שיטתו לעולם אינן נקראות בנפרד - פרשת מצורע היא חלק בלתי נפרד מפרשת תזריע²⁵; קדושים היא חלק מפרשת אחרי; בחקותי היא חלק מפרשת בהר; מסעי היא חלק מפרשת מטות²⁶. לפי זה יהיה מספרן של הפרשות בתורה 49: בראשית 12; שמות 11; ויקרא 7; במדבר 9; דברים²⁷ 10. לפי מנהג זה התורה חולקה ל-49 פרשות לפי צרכי השנים הפשוטות, ואת כל השינויים שיש לבצע בשנים מעוברות כדי לסיים את קריאת ספר שמות לפני ר"ח ניסן יש לעשות בארבע הפרשות האחרונות של ספר שמות: תצוה, כי תשא, ויקהל, פקודי, שבשנים פשוטות נקראות בחודש אדר, ואילו בשנים מעוברות מחלקים כל אחת מהפרשות הנ"ל וקוראים בכל שבת חצי פרשה, כך שנוספו ארבע חצאי פרשות לקריאה בארבע השבתות שנוספו בשנה המעוברת: פרשה תצוה מחולקת בפסוק "וזה הדבר" (תחילת פרק כט), פרשת כי תשא מחולקת בפסוק המתחיל "ויפן" (פרק לב פס' טו), פרשת ויקהל מחולקת בפסוק המתחיל "ויעש בצלאל" (תחילת פרק לז), פרשת פקודי מחולקת בפסוק המתחיל "ותכל כל עבודת" (פרק לט פס' לב). ע"י חלוקת ארבע הפרשות האחרונות של חומש שמות נוצרו לנו שמונה פרשות לקריאה בשני חודשי אדר.

שקילל משה, ורוצה לסיים קודם ראש השנה". אחרי דיון בתשובות שהעלו שם אומר בעל התוספות: "לכן נראה לי שאנו מחלקים אותם לפי שאנו רוצים להפסיק ולקרות שבת אחד קודם ר"ה בפרשה שלא תהא מדברת בקללות כלל, שלא להסמיך הקללות לראש השנה". לפי המנהג שחילקו את פרשת כי תצא לשניים יוצא שקראו את פרשת כי תבוא בשבת שלפני ראש השנה, לפי תקנת עזרא המקורית לקרוא את הקללות שבפרשת כי תבוא בשבת הסמוכה לר"ה, ופירוש הדבר שהם לא קיבלו את ההסבר שהעלו התוספות שאין להסמיך את הקללות לר"ה.

25 פרשת תזריע נקראת בפי בעל מחזור ויטרי ובעוד מקומות "אשה". ראה גם לעיל הע' 16.

26 פרשת מטות נקראת במחזור ויטרי ובעוד מקומות "ראשי" - קיצור של "ראשי המטות".

27 כפי שראינו בדברי רס"ג (לעיל פרק ג) פרשת וילך של ימינו הייתה בימיהם המחצית השנייה של פרשת נצבים, ולפי זה מספר הפרשות בדברים אכן היה עשר.

ז. טעם המנהג לסיים את ספר שמות לפני ר"ח ניסן בכל השנים

חלוקת הפרשות תצוה, כי תשא, ויקהל ופקודי בשנים מעוברות כפי שנהגו בפרובנס נעשתה למטרה אחת בלבד: לסיים את ספר שמות בשבת שלפני ר"ח ניסן בכל השנים בלי יוצא מהכלל. במנהג זה הקפידו לקרוא בשנים פשוטות את ויקהל-פקודי ובשנים מעוברות את פרשת "ותכל" ²⁸ בשבת שלפני ר"ח ניסן, כי בפרשת "ותכל" שני פסוקים המזכירים את הקמת המשכן באחד לחודש הראשון, הוא ראש חודש ניסן:

בַּיּוֹם-הַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן, בְּאַחַד לַחֲדָשׁ, תִּקְּוּ, אֶת-מִשְׁכַּן אֱהֵל מוֹעֵד (שמות מ, א)... וַיְהִי בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן, בְּשָׁנָה הַשְּׁנִית בְּאַחַד לַחֲדָשׁ הַמִּשְׁכָּן (שם יז).

המנהג לסיים את חומש שמות בשבת שלפני ר"ח ניסן, הן בשנה פשוטה והן בשנה מעוברת, מתקבל בעיתוי מושלם מכל הבחינות - זו גם תחנה מתאימה לסיום ספר שמות בסמיכות לתחילת החודש הראשון (למנין החודשים מניסן כנ"ל) בו מתחילה המחצית השניה של השנה. התוצאה מעיתוי זה הייתה שאת פרשת צו יקראו תמיד, גם בשנים מעוברות, בשבת שלפני פסח, כי ביום בשבוע בו חל ראש חודש ניסן יחול באותו יום בשבוע היום הראשון של פסח.

מה שמפתיע כאן הוא שדווקא הסימן "פקיד ופסח", לפיו יש לקרוא לפני פסח את פרשת צו, התפשט והתקבל כסיבה לקריאת פרשה זו לפני פסח, והיו צריכים לחפש הסבר לשאלה מדוע נקבע כך. חפשו בפרשה זו ומצאו בפסוק "וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר" (ויקרא ו, כא) רמז להגעת כלים, וכן נזכר בפרשה זו "מצות יִאָכֵל" (שם פס' ט). ברור שטעמים דחוקים אלה נמצאו רק אחרי שפרשת צו תפסה בקביעות את מקומה המכובד לקריאה בשבת שלפני פסח ²⁹.

בשנים פשוטות חיברו תמיד את פרשות ויקהל ופקודי לקריאה בשבת שלפני ר"ח ניסן, כדי שאת פרשת צו יקראו תמיד בשבת שלפני פסח ³⁰. כך קיבלנו כאן תופעה

28 "ותכל" (כמובא לעיל) היא המחצית השנייה של פרשת פקודי, והיא נקראת תמיד בשבת החודש, השבת שלפני ר"ח ניסן, ובה מסיימים את חומש שמות בשנים מעוברות.

29 כאשר קבעו שבשנה מעוברת יקראו לפני פסח את פרשת מצורע היו צריכים לחפש בפרשה זו רמז לפסח, וגם בה מצאו רמז להגעת כלים בפסוק "וכלי חרש אשר יגע בו הזב ישבר". אכן אין לך דבר שאינו רמז בפרשה.

30 בשנה שלמה ופשוטה בה חל פסח במוצאי שבת (סימן השנה השא) נהוג בימינו להפריד את ויקהל מפקודי כדי שאת פרשת צו יקראו לפני פסח. אבל לפי הלוח המובא במחזור ויטרי הקפידו שבשנים פשוטות יהיו ויקהל ופקודי מחוברות תמיד. לכן בשנה שסימנה השא במקום להפריד בין ויקהל ופקודי כפי שנהוג בימינו, הם חילקו את פרשת תצוה לקריאה בשתי שבתות (כדרך שנהוג שם בשנה מעוברת), ולפי זה ויקהל ופקודי נשארו מחוברות.

מעניינת מאוד ונדירה, שלפי מנהג פרובנס הקפידו שאת הפרשות ויקהל ופקודי חיברו וקראו בכל השנים הפשוטות בשבת אחת, ואילו בכל השנים המעוברות חילקו כל אחת מהן לשניים וקראו שתי פרשות אלה בארבע שבתות. אין אנו יודעים מי הוא אביה מחוללה של שיטה זו, שאת לוחותיה מביא ר' שמחה מוטררי ומעיד שעל פיה נהגו בפרובנס בדורות שלפניו.

ח. תיקונו של רבנו תם - המנהג שהתפשט בכל קהילות ישראל

ר' שמחה מוטררי מביא בהמשך את תיקונו של רבנו תם:

ורבנו יעקב בן רבנא מאיר סידר בשנה פשוטה "פקיד ופסח" (תרגום של צו הוא "פקיד"; דהיינו שיש לקרוא את פרשת צו לפני פסח), ובשנה מעוברת "סגיר ופסח" (התרגום של מצורע הוא "סגיר"; לקרוא את פרשת מצורע לפני פסח). ובה"ש מעוברת ובה"ח מעוברת³¹ אחרי קודם פסח, וסימן "פטיר ופסח" או "אחר ופסח"³².

רבנו תם דוחה הן את מנהג פרובנס הקדום לקרוא את פרשת צו לפני פסח גם בשנים מעוברות, והן את המנהג הספרדי הקדום שמביא ר' אברהם בר חייא הנשיא לפיו הקפידו לקרוא לפני פסח של שנה מעוברת את פרשת מצורע. עיון בשיטתו של רבנו תם מראה שתיוקונו נועדו למנוע את הצורך לחלק פרשות. מנהג פרובנס לקרוא את פרשת צו לפני פסח גם בשנים מעוברות חייב לחלק לשניים כל פרשה מהפרשות: תצוה, כי תשא, ויקהל ופקודי, וקראו בכל שבת של חודשי אדר בשנים מעוברות רק חצי פרשה וכן"ל. ואילו הקפדתם של בני ספרד על המנהג שמביא ראב"ח לקרוא את פרשת מצורע לפני פסח בכל השנים המעוברות חייבה לחלק את פרשת וירא או את פרשת משפטים או את כי תשא לשתי שבתות. מכאן ואילך, קבע רבנו תם, אין צורך להקפיד על כללים אלו, ואז גם לא יהיה צורך לחלק פרשות.

אי הקפדה על הכלל "סגיר ופסח" (קריאת מצורע לפני פסח) גרם לכך שלא תהיה הקפדה גם על הכלל של "מנו ועצרו", לפיו יש לקרוא לפני חג השבועות את פרשת במדבר. מעתה נקבע שאפשר יהיה לקרוא לפני שבועות את פרשת נשא, ואין צורך

31 כאן מופיעים סימני הקביעות הח (ר"ה ביום חמישי והשנה חסרה) ו-הש (ר"ה ביום חמישי והשנה שלמה) עם שתי אותיות בלבד. על השימוש בסימן קביעות של שתי אותיות ראה בספרי "שערים ללוח העברי" עמ' 43.

32 הסימן "פטיר ופסח" פירושו לקרוא לפני פסח את פרשת אחרי מות הפותחת בפטירת בני אהרן. יש כאן משחק מילים, כי פטיר בארמית פירושו מצות, ובעברית פטיר רומז לפטירת בני אהרן. לסימן "אחר ופסח" יש אותה משמעות של "פטיר ופסח" בניסוח פשוט: לקרוא את פרשת אחרי ואח"כ לחוג את פסח.

לחבר פרשות כדי לקרוא לפני שבועות דווקא את פרשת במדבר. בגולה קוראים בימינו את נשא לפני שבועות רק בשנים מעוברות שבהן ר"ה חל ביום חמישי, אבל בא"י קוראים את נשא לפני שבועות גם בשנים מעוברות שפסח חל בהן בשבת³³.

תיקוניו של ר"ת התקבלו מיד בקהילת ישראל באשכנז ובצרפת. אך בקהילות הספרדים התפשטו תיקוניו במועד מאוחר יותר. ידוע לנו שבראשית המאה הי"ד הגיע הרא"ש מאשכנז לטולידו שבספרד, שם הועמד בראש רבנות קאשטיליה. יש להניח שהוא הביא עמו את המנהגים החדשים של קהילות אשכנז עפ"י תיקוניו של ר"ת, והנהיגם בקהילות ספרד. בנו רבנו יעקב "בעל הטורים" הוביל להתפשטות תיקוניו של רבנו תם בכל קהילות ישראל. בטור אורח חיים מביא ר' יעקב בסימן תכח את המנהגים הנ"ל שהתקין ר"ת, מבלי לציין את שם המתקן. מרן ר' יוסף קארו העתיק מנהגים אלו מהטור לשולחן ערוך, וכך הם התקבלו כמנהג שאיחד ברבות הזמן את כל קהילות ישראל. בדור הקודם עוד נמצאו בגולה שרידים של מנהגים שונים, אבל בדורנו עם הקמת המדינה וקיבוץ הגלויות כמעט ולא נותרו מנהגים חריגים בשיבוץ הפרשות בלוח השנה³⁴.

ט. חלוקת פרשת נצבים לשתי פרשות והעמדת מספר הפרשות

בתורה על 54

בכל המקורות מתקופת הגאונים ועד לפני כ-400 שנה, אנו רואים שמניין הפרשות הוא 53, כי וילך הייתה חלק מפרשת נצבים, וחילקו פרשה זו לשתי שבתות רק כאשר היו בין ר"ה לסוכות שתי שבתות פנויות מחגים. בעקבות תיקונו של רבנו תם בוטל

33 כאן המקום לציין הבדלים הקיימים בין א"י לגולה. כאשר פסח חל בשנה מעוברת בשבת, אז גם שמיני של פסח שהוא יו"ט שני של גלויות יחול בשבת. בא"י יקראו בשבת זו שהיא אסרו חג של פסח את פרשת אחרי ולפני שבועות את פרשת נשא, ואילו בגולה יקראו בשמיני של פסח את קריאת החג "עשר תעשר" ואת הפיגור יסלימו רק כאשר יגיעו למטות ויחברו לה את מסעי (כי אם בשנה מסוימת צריך לחבר פרשות ניתנת עדיפות לחיבור מטות ומסעי), ואז הם יקראו לפני שבועות את פרשת במדבר. לעומת זאת בשנה פשוטה בה חל פסח בשבת יסלימו את הפיגור בגולה בחיבור בהר עם בחקות, כי בא"י פרשות אלה נפרדות בשנה זו. נזכיר כאן עוד שבמנהג האחדיד המקובל היום הועידו את חיבור חוקת ובלק לבני הגולה בלבד עבור השנים בהן חל חג השבועות ביום שישי, שאז בא"י קוראים בשבת איסרו חג של שבועות את פרשת השבוע נשא, ואילו בגולה שבת זו היא יו"ט שני של גלויות וקוראים בה את קריאת החג "עשר תעשר", ואת הפיגור הם יסלימו כשיגיעו לחוקת ויחברו לה את בלק.

34 מנהגים חריגים בודדים ניתן למצוא בימינו רק אצל חלק מיהודי תימן השומרים בנאמנות על מנהגיהם המקוריים. בנושא שיבוץ של הפרשות בלוח השנה יש בין יהודי תימן שלושה מנהגים: הרוב אימצו את המנהג האחדיד המקובל בימינו בכל קהילות ישראל כמובא בפרק העשירי. אחרים נוהגים לחבר בא"י את חוקת ובלק במקום מטות ומסעי, והדרדעים שעדיין נוהגים לפי רס"ג (לעיל פרק ג) מחלקים את קורח חוקת ובלק לשתי שבתות.

הצורך לחלק פרשות, ונשארה רק פרשת נצבים אותה היה צריך לחלק בשנים בהן ראש השנה חל ביום שני או שלישי. לכן במועד מאוחר (לא ידוע מתי ולא ע"י מי³⁵) הוחלט לחלק את פרשת נצבים השלמה בה 70 פסוקים בסך הכל לשתי פרשות נפרדות: את המחצית הראשונה של הפרשה ובה 40 פסוקים נמשיך לקרוא בשם נצבים ואותה נקרא **תמיד** לפני ראש השנה, ואת המחצית השנייה החל מוילך משה ובה 30 פסוקים נקרא בשם וילך, ואותה נקרא לפעמים לפני ראש השנה יחד עם פרשת נצבים, ולפעמים נקרא אותה נפרדת בשבת שבין ראש השנה ליום כיפור, היא "שבת שובה". כלומר לא נתייחס לפרשת נצבים כאל פרשה הנחלקת לשני חלקים לקריאה בשתי שבתות, אלא כאל שתי פרשות נפרדות שנוכל לפי הצורך לחבר אותן.

בדרך זו "נוספה" לנו פרשה, ונוצר מנהג אחיד שמספר הפרשות בתורה הוא חמישים וארבע. מכאן ואילך שוב אין מחלקים פרשות, והמושג "לחלק פרשה" שהשתמשו בו בעבר נמחק למעשה לגמרי מהלקסיקון של פרשת השבוע. מכאן ואילך אין אנו אומרים (כמו שכותב רס"ג בסידורו) לחלק את פרשת נצבים (כדי לקרוא את חציה השני מוילך משה אחרי ר"ה), אלא פשוט אנו מחברים לפעמים את פרשת נצבים עם פרשת וילך וקוראים אותן מחוברות לפני ר"ה, ולפעמים הן נפרדות ואז קוראים את פרשת נצבים לפני ר"ה ואת פרשת וילך אחריו. בשנים בהן חל יום ראשון של ר"ה ביום שני או ביום שלישי יש אחרי ראש השנה שתי שבתות פנויות לקרוא בהן את פרשת השבוע, לכן את פרשת נצבים נקרא לפני ראש השנה ואת פרשת וילך נקרא אחרי ר"ה, והיא "שבת שובה" (השבת שלפני יום כיפור), ובשבת שבין יום כיפור לסוכות נקרא את פרשת האזינו. אבל כאשר ר"ה יחול ביום חמישי או שבת יש בין ר"ה לסוכות רק שבת אחת פנויה לקריאת פרשת השבוע, והיא השבת שלפני יום כיפור, ואז נקרא בשבת זו את פרשת האזינו³⁶.

כאשר וילך הייתה חלק מפרשת נצבים הסימן שנתנו לחלוקת נצבים היה "ב"ג המלך - פת וילך", שפירושו: כאשר ראש השנה (=המלך) חל ביום שני או שלישי - פת (=חתוך) את וילך מפרשת נצבים. אבל בימינו כאשר פרשת וילך היא פרשה בפני עצמה ואין אנו חותכים את וילך מנצבים, אלא פשוט כאשר ר"ה חל ביום שני או ביום שלישי

35 יתכן מאוד שלא הייתה זאת החלטה רשמית מגבוה, אלא הצעה עממית שהתפשטה לאור המציאות החדשה, לפיה אין יותר חילוק פרשות. אבל הסימן "פת וילך" שמצביע על חילוק וילך מנצבים נשאר (להלן אני מציע לשנותו).

36 כאשר ראש השנה חל ביום חמישי יחול יום כיפור בשבת, ואז רק השבת שממחרת ר"ה (ג' בתשרי) היא שבת פנויה שניתן לקרוא בה את פרשת השבוע, וקוראים בה את פרשת האזינו, והיא "שבת שובה". וכן כאשר ראש השנה חל ביום שבת יחול כיפור ביום שני, ורק השבת שלפני יום כיפור (ח' בתשרי) פנויה לקריאת פרשת השבוע, ויקראו בה את פרשת האזינו, והיא "שבת שובה", כי השבת שאחרי יום כיפור היא שבת סוכות ואין קוראים בה את פרשת השבוע כי אם את קריאת החג.

אנו קוראים את פרשת וילך אחרי ראש השנה. על פי זה כדאי אולי לשנות את הסימן ל"ב"ג המלך - וילך אחרי המלך", שמשמעותו פשוטה: כאשר המלך (ראש השנה) יכול בימים ב' או ג', אזי קרא את פרשת וילך בשבת שאחרי המלך (ראש השנה).

י. טבלה מסכמת לחיבור הפרשות במנהג האחד

לפי המנהג האחד שהתפשט בימינו בכל קהילות ישראל בעולם, נקבעו י"ד הפרשות העשויות להתחבר בשבע זוגות. בטבלה שלפנינו הן ערוכות לפי ייעודן בשלוש קבוצות:

בקבוצה א' חמישה זוגות של פרשות שנועדו להיות מחוברות בשנים פשוטות ונפרדות בשנים מעוברות.

בקבוצה ב' זוג פרשות אחד שנועד להיות מחובר בחו"ל בלבד בכל השנים בהן חל פסח ביום חמישי.

בקבוצה ג' זוג פרשות אחד שנועד להיות מחובר בכל השנים בהן ר"ה חל ביום חמישי או שבת.

בשנים פשוטות חמישה זוגות אלה מחוברים. יש שני יוצאים מהכלל: א. בשנה שלמה בה חל פסח במוצאי שבת (קביעות השנה השא) אין מחברים את ויקהל ופקודי. ב. בא"י בלבד אין מחברים את בהר ובחקות³⁷ כאשר פסח חל בשבת (קביעות השנה הכז). בשנים מעוברות חמישה זוגות אלה נפרדים. היוצא מהכלל הוא בשנים בהן ראש השנה חל בשבת או פסח ביום חמישי (קביעות השנים זחג; זשה; בחה) מחברים את מטות ומסעי. בחו"ל מחברים את מטות ומסעי גם כאשר פסח חל בשבת (קביעות השנים בשז; גכז).	ויקהל ופקודי תזריע ומצורע אחרי וקדושים בהר ובחקות מטות ומסעי
זוג פרשות זה מחובר רק בחו"ל בכל השנים בהן חל פסח ביום חמישי.	חוקת ובלק
פרשות אלה בדרך כלל מחוברות, אך נפרדות כאשר ר"ה חל ביום שני או ביום שלישי. הסימן: ב"ג המלך - וילך אחרי המלך³⁷.	נצבים וילך

37 הצעה לשינוי בניסוח הסימן לשנים בהן קוראים את פרשת וילך אחרי ר"ה (ההסבר לעיל פרק ט).